

ARISTOFANÉS A SYNESIOS Z KYRÉNY

Jako každá divadelní hra podléhaly i Aristofanovy komedie nemilosrdnému soudu času. Jejich politický, anebo aspoň krajně aktuální obsah, činil je všechny pro pozdější generace nesrozumitelnými. Jakousi výjimku tvořil z dochovaných her nejmladší *Plútos*, už Aristofanem koncipovaný odlišně od dřívější tvorby, a také *Oblaka* a *Žáby*, jejichž humor zůstal stále přístupný obecnému pochopení proto, že v nich vystupovali sofisté, Sókratés, Eurípidés a Aischylos. Přestože hry zmizely z jeviště, jejich jazyk, bohatý jako u žádného jiného starořeckého autora, jim nedal zaniknout jako literárnímu dílu. Jemu se ve své prázdní věnoval zasvěcený filolog i prostý ctitel řecké vzdělanosti.

Pravda, Aristofanés nevitězil vždy, a zejména nikoli v dobách, kdy se vyzdvihovala pevná životní morálka. Tehdy vítězil jeho helénistický nástupce *Menandros*, protože jeho typové postavy lidských vlastností, více se blížící člověku, zatlačily syrové lidové figurky Aristofanových Athén. Takto vítězí Menandros nad Aristofanem i ve spisu dochovaném pod *Plútarcho*vým jménem v *Moralích* s názvem *Porovnání Aristofana s Menandrem* (řec. synkrisis, lat. comparatio).

To, co bylo cizí moralizujícím filosofům platónského a stoického ražení, bylo pro římské básníky východiskem pro společenskou satiru. Zatímco Plautus a Terentius vycházeli z Menandra, Difila, Filemóna a jiných helénistických básníků, Římané nejpozději od 1. století př. n. l. hledali pro svoji satiru — ať už vznikla z jakýchkoli začátků — látku u básníků staré attické komedie. Svědectví *Horatio*vo (Serm. I 4, 1 n.) nemůžeme považovat v žádném případě za básnickou fikci:

*Básníci Eupolis, Kratínos a Aristofanés
také i jiní — komédie stará jich všech je dílem —
kdykoliv našlo se k vypsání vhodné čím darebný zloděj,
smilník či úkladný vrah nebo kdokoliv jiný kdy proslul,
tohleto s velikou volností oni vždy zaznamenali.
Na tom je závislý celý Lucilius...*

Nový zájem o Aristofana se objevil zhruba na počátku 1. století n. l., kdy se v Řecku obnovil atticismus, návrat ke starým attickým vzorům. Takto oživený Aristofanés nevkročil na divadelní scénu, nýbrž zůstal předmětem obdivu v oblasti rétoriky (*Quintilianus*) a filosofie (*Plú-*

tarchos). Rétorskou nápodobou staré attické komedie je hra, kterou v Tacitově době složil Vergilius Romanus, jenž jinak, právě tak jako z napsu známý M. Pomponius Bassulus, viděl svůj vzor spíše v Menandrovi. V jednom svém dopise (6, 21) se Plinius Mladší vyznává z lásky ke starým autorům, ale i z obdivu k duchovním dílům současnosti, a věnuje svou pozornost právě Vergiliu Romanovi, který svou komedii přečetl v úzkém kruhu, v němž byl nesporně i Plinius. Hra byla sepsána *ad exemplar veteris comoediae* a Vergilius v ní „okrášlil zdatnosti a stíhal chyby, fiktivních jmen užil decentně a pravých vhodně“. Zda však mu byl vzorem Aristofanés, nevíme.

Další vlna atticismu měla širší charakter, protože byla podnícena posledním zápasem o starou vzdělanost proti oficiálně už prosazovanému křesťanství. Toto oživení zájmu o tradiční kulturu vedlo i k rozšíření znalosti autorů, kteří předtím z obecného povědomí téměř vymizeli. Zůstala-li znalost Aristofana v Egyptě až do 6.—7. století n. l. — jak to můžeme sledovat z dochovaných papyrů¹ — pak na jiných místech impéria tomu bylo jinak. U císaře Juliana, velkého znalce řecké filosofie, se znalost Aristofana projevuje jenom nepřímo.²

Zajímavým dokladem pro vzestup zájmu o řeckou kulturu na přelomu 4.—5. století n. l. je i dílo Synesiovo. Synesios se narodil kolem r. 370 v africké Kyréné, na počátku 5. století se přestěhoval do Konstantinopole, poté do Alexandrie a nakonec zase do Kyrény. V kritickém roce pro impérium, r. 410, přijal se zdráháním úřad biskupa, do něhož byl zvolen. Synesios nebyl křesťanem od narození, nýbrž se jím stal až po svém sňatku s křesťankou, někdy kolem r. 403.³ Proto poznal obě dvě kultury, tradiční, zhruba řečeno pohanskou, a novou, křesťanskou.

Antická vzdělanost prostupuje všim Synesiovým odkazem, a to jak náměty, tak citacemi. Ohlasy Platóna a Homéra nacházíme v celém jeho díle, zejména však v řeči věnované císaři Arkadiovi *O vládě* (např. 13, 9) a ve *Chvále plešatosti* (3, 65). K tomu přistupuje znalost Hérodota při výkladu o Skýtech (*De regno* 25, 15), Archilocha, Hésioda, Sapfy, Alkaia a dalších. Pro jeho konfrontaci konfliktu obou kultur, staré a nové, je nejvýznamnější spis *Dión aneb o prožití života podle něho*, který vznikl na počátku autorova manželství. Synesios proti jiným názorům ukazuje, že filosof doby Domitianovy Dión z Prúsy se vyvinul ze sofistů ve filosofa a tak, podle K. Treue, odstranil tradiční protiklad obecného literárního vzdělání a vážné filosofie. K tomu nabádá i Synesiův Dión. V něm se dostává starému vzdělání obrany jako předstupní filosofie, ovšem filosofie skutečné a nikoli filosofie fanatických a rigorózních mniichů nebo polovzdělanců.⁴ Proti nim klade Synesios právě filosofy, přede-

¹ O Aristofanově tradici viz Thomas Gelzer, *Aristophanes der Komiker*, Stuttgart 1971 = Sonderausgabe der PWRE, Supplbd. XII, 1563, pro papyry 1568.

² O Julianově znalosti Aristofana viz Tadeusz Sinko, *Literatura Grecka I, 2* (Kraków 1932), str. 427. O Aristofanovi vůbec Albin Lesky, *Geschichte der griechischen Literatur* (Bern 1963²).

³ J. P. Migne, *Patrologiae*, t. 66, 1020 (Ser. Graeca); K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur* (München 1897), 654; Ch. Lacombrade, *Synésios de Cyrène, Hellène et Chrétien* (Paris 1951); K. Treu, *Synesios von Kyrene, Dion Chrysostomos oder Vom Leben nach seinem Vorbild* (Berlin 1959).

⁴ Kurt Treu, *Dion, Einleitung*.

vším Diogena a Sókrata, kteří se u něho objevují spárování zde (3, 39) i jinde (*Calv. encomium* 6, 68).

Postavu Sókrata se Synesios nepochybně obíral, a proto se asi znovu dostal k Aristofanovým Oblakům. Právě tak jako neočekávaně ocituje Archilochovy proslulé verše o tom, že jeho chléb i víno jsou míchány kopím (*ep.* 129, 265), tak se také objeví v *Diónovi* (3, 40) i verše Aristofanových *Oblaků* (*N.* 149–152), v nichž Žák Sókratův popisuje Strepsiadovi, kterak Sókrates uložil vypočítat, kolik bleších stop skáče blecha. Jiný jeho žák splnil úkol tak, že:

*Roztavil vosk a nato blechu polapil
a obě její nohy vnořil do vosku.
Když ztvrdl, měla kolem nohou opánky.
Ty šnal a jimi potom prostor přeměřil.*

Tyto verše jsou pro Synesia dokladem toho, že filosofie odhání od jazyka rozpustilost a miluje závažné a ladné krásno, které „*má ve své podstatě být takové, jako bývalo dříve*“ (tj. které chce být tradiční) a které pro dané podstaty je vlastní“ (*Dion* 3, 40). A že je to filosofie, na niž se klade hlavní důraz, je Synesiovi dokladem pro to, že právě Oblaka jsou nejvíce slavenou komedií a že právě v nich je mocnost slova, *dynamis*, největší.

Synesiova slova ukazují, že Aristofanovy komedie, přinejmenším Oblaka, byly tehdy alexandrijskému filosofovi dobře známy. Jisto je, že pro něho nebyla Oblaka nijakým objevem, nýbrž že jejich znalost patřila k obecnému proudu obnoveného tradičního vzdělání. Z rukopisné tradice je pak na nich zajímavé to, že místo běžného výrazu *hypolysas* pro rozvázání obuvi, který se vyskytuje ve všech Aristofanových rukopisech, užil Synesios méně přesného *apolysas*. Zda citoval z paměti anebo použil textu horší tradice, se už nedozvíme.⁵ Na jiných místech užil Synesios obrátů, které jsou rovněž vlastní Aristofanovi, např. srovnání lidu s trubcí (*De regno* 14, 22). Ale tu jde spíše o obecnou myšlenku, která nemusí být vzata z Aristofana, právě tak jako výklad na stejném místě, že mužům přísluší starosti mimo dům, ženám v domě, nemusí pocházet z Xenofóna. Hledáním paralel bychom zašli daleko. Spokojme se jedním citátem a vědomím, že problematika *Oblaků* zůstala živou podnes.

⁵ *Apolysas* je forma zaznamenaná Mignem, Treu ji ve svém vydání neuvádí. Kritické vydání Synesii Cyrenensis opuscula, Roma 1944, které uspořádal N. Terzaghi, mi zůstalo nedostupné. O toto vydání se opírá i text K. Treue. Na našem výkladu se však tím nic nemění.

